

HET MONUMENT VOOR **JOODSE VERZETSSTRIJDERS** BIJ HET NATIONAAL GEDENKTEKEN DER JOODSE MARTELAREN VAN BELGIË IN ANDERLECHT

Het Monument voor Joodse Verzetsstrijders is pas jaren na de inhuldiging van het Nationaal Gedenkteken der Joodse Martelaren van België aan het Gedenkteken toegevoegd. Wij schetsen hier hoe beide huldebetuigingen tot stand kwamen en hoe het Monument in het Gedenkteken geïntegreerd werd. In 1961 brengt de Unie van Joodse Gedeporteerden, onder het voorzitterschap van Maurice Piro, een bezoek aan het 'Mémorial au Martyr Juif inconnu'¹ (*Gedenkteken voor de Onbekende Joodse Martelaar*) in Parijs. Daar ontstaat het idee voor een eigen Nationaal Gedenkteken. Omdat het oorspronkelijke plan om dat in de Mechelse Dossinkazerne te doen, niet kan doorgaan, stelt de gemeente Anderlecht een terrein ter beschikking. Dat gebeurt op initiatief van burgemeester Joseph Bracops² die als politiek gedeporteerde

de concentratiekampen van Auschwitz en Ebensee heeft overleefd.

Op 13 maart 1964 schrijven het organisatiecomité achter het Gedenkteken en de Koninklijke Federatie van de Architectenverenigingen van België (FAB) een wedstrijd uit. Er worden vierentwintig projecten ingediend en dat van André Godart wordt weerhouden. Het ontwerp van Godart bestaat uit een sacrale ruimte van 500 m² die als openluchtsynagoge gebruikt kan worden en de vorm van een zeshoek heeft – de net niet perfecte hexagonale structuur verwijst naar de Davidster en staat tegelijk symbool voor een gebroken gemeenschap. De drie meter hoge muren rondom zijn bekleed met 108 platen van zwart graniet waarin – in letters van 3 cm hoog – de namen van de 24.036 uit België gedeporteerde Joodse martelaren gebei-

teld staan. Binnenin is er een op het oosten gericht podium-altaar, met tegen de muur daarachter een motief van stalen kettingen die een zesarmige menora vormen (*in plaats van de gebruikelijke zeven, verwijzend naar de zes miljoen Joodse slachtoffers van de Holocaust*). De metalen structuur boven het podium herinnert aan de treinsporen die naar de barakken van de concentratiekampen leidden. In een ondergrondse ruimte onder het podium bevindt zich de crypte waar het bezoekersregister bijgehouden wordt en boeken en brieven met getuigenissen bewaard worden, naast perkamenten met daarop de namen van de martelaren die vanuit andere landen gedeporteerd werden. Het centrale binnenplein is aangelegd in bruine baksteen, de brede trapstructuren eromheen bestaan uit geprefabriceerde betonplaten. De

verschillende ingangen worden met stevig traliewerk afgesloten. Op zondag 28 maart 1965 wordt de eerste steen gelegd (foto 1). Net als in Parijs zit er een urne in vervat met daarin de assen van de martelaren van Auschwitz (foto 2). Op 18 augustus 1966, zes maanden na de eerstesteenlegging, schrijft de secretaris van het Nationaal Comité, Marc Goldberg, een Memento van drie bladzijden, waarin hij van tevoren de voorwaarden voor het bouwwerk schetst aan voorzitter Bernard Tarnowski. Dat Memento wordt via een brief op datum van 2 februari 1967 onder de leden verspreid. Hij herinnert aan de 'filosofie achter het Monument' en

stelt dat het, naast een plaats van bezinning en gebed, 'ook een eerbetoon [moet zijn] aan al diegenen die in ons land het nazisme bestreden en bijna 20.000 Joden van de deportatie en de dood hebben gered'³. Het Gedenkteken wordt uiteindelijk vier jaar later, op zondag 19 april 1970, ingehuldigd. (foto's 3 en 4) Onder auspiciën van de Stichting Nationaal Gedenkteken der Joodse Martelaren van België, op 9 augustus 1972 opgericht om het beheer van het monument te verzekeren⁴ – gezamenlijk voorgezeten door Maurice Pioro en diamanair Joseph Komkommer die de Joodse gemeenschap van Antwerpen vertegenwoordigt (en

bij zijn overlijden wordt opgevolgd door Claude Marinower) – worden tijdens een vergadering op 22 maart 1978⁵ in het Centraal Israëlitisch Consistorie van België twee commissies opgericht. Be-doeling is over een 'toevoeging' aan het Gedenkteken na te denken, passend binnen het kader van het zogeheten 'Huldecomité van de Joden van België aan hun Helden en Redders (1940-1945)'.

De Commissie 'Hulde aan de Redders'

Onder het voorzitterschap van Rik Szyffer bereidt de eerste Commissie 'Hulde aan de Redders'⁶ een ceremonie voor als blijk van hun erkentelijkheid. Dov Lieberman,

Foto 1: Uitnodigingskaart voor de plechtige ceremonie bij de eerste steenlegging van het Gedenkteken

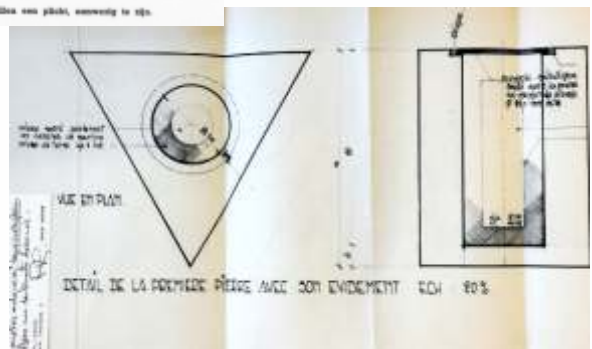

Foto 2: Detail van de eerste steen met uitsparing

Foto 3: Toespraak van Maurice Pioro bij de inhuldiging van het Gedenkteken op 19 april 1970, ▲ in aanwezigheid van Sam Topor, Victor Jacobowic en Perel, in gedeporteerdenkledij

notulist tijdens de vergaderingen van de Commissie, herinnert er daarin aan dat tijdens de oorlog van 1940-1945 'een heel aantal niet-Joodse Belgen veel van onze geloofgenoten geholpen hebben in hun strijd om te overleven, door hen onderdak te bieden, te verbergen of te laten onderduiken'. Hij zegt verder dat in dit verband in 1946 in het Paleis voor Schone Kunsten van Brussel 'een grote huldebetuiging aan deze Belgen is gehouden, in aanwezigheid van Hare Majesteit wijlen Koningin Elisabeth, ministers en hooggeplaatsten van alle politieke strekkingen'. 'Sophie Schneebalg, lid van het 'Huldec Comité', heeft vervolgens een lijst opgesteld met de namen van ongeveer 1.600 Belgen die Joden hebben geholpen tijdens de Duitse bezetting.'

De lijst blijkt niet alleen nog lang niet compleet, voor elke Redder moet ook een dossier met de feiten, gestaafd met bewijsstukken, opgesteld worden. Er wordt een oproep gedaan om de namen te achterhalen van de Redders die zo'n 18.000 Joden verborgen en beschermd hebben tegen deportatie, om hen te eren met een aan hen gewijd werk en een grote huldiging die in 1980 gepland staat voor de 150e verjaardag van de Onafhankelijkheid. In april 1979 verschijnt de publicatie getiteld *Huldec Comité van de Joden van België aan hun Helden en Redders 1940-1945. Uitroeiing, Redding en Verzet van de Joden van België*, in hoofdzaak opgesteld door Maxime Steinberg. De grote huldecereemonie vindt plaats op 12 oktober 1980 in Vorst-Nationaal. Naar het voorbeeld

▲ **Foto 4:** Het Gedenkteken met centraal de eerste steen

van de procedure zoals die gehanteerd wordt door het Israëlische herdenkingsinstituut Yad Vashem, krijgen 1.500 Redders of hun familieleden een bronzen medaille overhandigd. Met die medaille en een oorkonde eert Yad Vashem mensen die erkend zijn als 'Rechtvaardigen onder de Volkeren' (*een uit de Talmoeed afkomstige eretitel voor niet-Joden die Joden ten tijde van de Holocaust hielpen onderduiken, ontkomen en overleven*), waarna hun namen ook in een muur gebeiteld worden in de 'Tuin van de Rechtvaardigen onder de Volkeren' in Jeruzalem.

De Commissie 'Hulde aan de Helden'

Voorgezeten door professor Chaim Perelman stelt de tweede Commissie, 'Hulde aan de Hel-

den', een lijst op met de namen van de Joodse verzetsstrijders uit België die vermoord werden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Maurice Piro brengt opnieuw de gewenste uitbreiding van het Nationaal Gedenkteken van Anderlecht ter sprake door te stellen dat 'de verzetsstrijders dan eindelijk een gemeenschappelijke gedenksteen zullen hebben met daarin hun namen gegraveerd, waar de huidige Joodse gemeenschap van België en alle toekomstige generaties hun respect kunnen betuigen tijdens de herdenkingsplechtigheden'⁸. 'Boven het Monument voor de 242 Joodse Helden van België gevallen in het verzet tegen de nazi-bezetter, ingehuldigd op 6 mei 1979 [...] bevinden zich zes vlammen, die de zes miljoen Joodse slachtoffers van de Holocaust symboliseren'⁹. Het monument is dicht bij de ingang geplaatst, tegen de buitenmuur van het Nationaal Gedenkteken. (foto 5)

In 1980 geeft Maurice Piro een overzicht van het werk dat door de twee Commissies verricht is en van het werk dat nog moet gebeuren. Het gaat dan om de inspanningen in de scholen enerzijds (*ten behoeve van de herinneringseducatie*) en de noodzakelijke ondersteuning anderzijds van de procedures die in samenwerking met Béate Klarsfeld (*die er met haar echtgenoot Serge haar levenswerk van heeft gemaakt oorlogsmisdadigers te ontmaskeren*) ingesteld zijn om in Duitsland Ernst Ehlers en Kurt Asche op te sporen, verantwoordelijk voor de deportatie van Joden uit België.

In 1982 krijgen het Nationaal Gedenkteken van Anderlecht en het Monument voor de Helden – naar het voorbeeld van wat Serge Klarsfeld in 1978 voor Frankrijk deed – nog een indrukwekkende aanvulling. In *Het Memoriaal van de deportatie der Joden uit België*, staan de namen van zo'n

25.000 uit Mechelen gedeporteerde mensen opgelijst, met als bijlage het dossier ten laste van de twee belangrijkste hierboven vermelde verantwoordelijken van de Gestapo, met toenmalig hoofdkwartier aan de Brusselse Louizalaan. Serge Klarsfeld¹⁰ en Maxime Steinberg stellen hun *Memoriaal* samen voor. Het titanenwerk krijgt vorm in een gezamenlijke uitgave van de Vereniging der Joodse Weggevoerden in België en Kinderen van de deportatie (Brussel) en The Beate Klarsfeld Foundation (New York).

Op het moment dat u dit leest, is een herinrichtingsplan voor de wijk 'Kanaal-Zuid' goedgekeurd, onder leiding van Beliris, de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen en de gemeente Anderlecht. De stedenbouwkundige vergunning die op 14 september 2021 toegekend werd, omvat ook het huizenblok Albert waar het Gedenkteken staat. De omgeving wordt herin-

© Stichting Auschwitz

Foto 5: Monument voor de 242 Joodse Helden van België, gevallen in het verzet tegen de nazi-bezetter, ingehuldigd op 6 mei 1979

Foto 6: Ontwerp van wijkcontract voor het huizenblok Albert, onder leiding van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen en Beliris

© Alle rechten voorbehouden

gericht om ruimte te creëren voor een 'Muur van de Rechtvaardigen' en het Monument voor de Helden wordt uiteen gehaald en verplaatst. (foto 6) De werkzaamheden binnen het huizenblok gaan naar verwachting in 2023 van start en zullen eind 2024 voltooid zijn.

We willen deze tocht langs de geschiedenis van het Gedenkteken besluiten met de woorden van Maurice Pioro, zoals vermeld in de inleiding bij het hierboven vermelde dossier van Serge Klarsfeld en Maxime Steinberg: (vrij vertaald) 'In zoverre de misdaden van 40 jaar geleden gelegen waren aan intolerantie, moeten we nu elke vorm van onverdraagzaamheid bestrijden. In zoverre ze gelegen waren aan minachting van de vrijheid, moeten we elke aantasting van de vrijheid aanvechten. In zoverre ze gelegen waren aan de dictatuur, moeten we tegen elke vorm van machtsmisbruik ingaan. En in zoverre ze gelegen waren aan geweld, moeten we alle vormen van agressie zien te weren. Er is maar weinig nodig om monsters te creëren, maar ze verslaan vereist stromen tranen en bloed'¹¹. Zijn woorden blijken eens zo treffend bij de huidige gebeurtenissen op ons continent. ■

Daniel Weyssow

Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) Een bijeenkomst van leden van het *Centre de Documentation Juive Contemporaine* (CDJC) – in april 1943 opgericht door een veertigtal vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap, vastbesloten archieven, bewijzen en getuigenissen te verzamelen over de gruweldaden tijdens de Tweede Wereldoorlog – gaf in 1947 aanleiding tot de oprichting van het 'Mémorial au Martyr Juif inconnu'.

(2) 'Gewapende Joodse Partizanen van België - Getuigenissen', uitgegeven door 'De Kinderen van Gewapende joodse Partizanen van België', Brussel, 1991 (NL uitgave 1997), p. 88.

(3) Archieven van het Gedenkteken, Joods Museum van België.

(4) Met zetel in de Ducpétiauxlaan 68, 1060 Brussel (Sint-Gillis).

(5) Archieven van het Gedenkteken, Joods Museum van België.

(6) Tot het Initiatiefnemende 'Huldec Comité van de Joden van België aan hun Helden en Redders (1940-1945)' behoorden Jean Bloch, Herman Bochner, L. Davids, R. De Latouwer, Israël Feld, P.N. Ferstenberg, S. Fuhrer, T. Glikberg, Marc Goldberg, Alexis Goldschmidt, Maurice Goldstein, Malvine Gutfreund, Paul Halter, Maurice Heiber, Maurice Jakobowicz, Yvonne Jospa, D. Jurysta, Roger Katz, Willy Katz, Charles Knoblauch, J. Komkommer, Ch. Lerner, Dov Liebermann, George Mahler, Sam Makowski, Anna Marinower, Max Meyer-Munz, Markus Pardes, Chaim Perelman, Maurice Pioro, M. Poringier, Z. Podgaetzki, Sylvain Ringer, J. Rottenberg, M. Schamiso, E. Schmidt, Sophie Schneebalg, Léon Spitz, Jacques Springer, Maxime Steinberg, J. Sterngold, David Suskind, R. Szyffer, B. Tarnowski, M. Wislicki en A.D. Zaidman. Lijst zoals vermeld in het document dat als oproep onder de Joodse bevolking van België werd ver-

spreid, Archieven van de Belgische vereniging van gewezen politieke gevangenen van Auschwitz-Birkenau, kampen en gevangnissen van Silezië, map H, vzw Auschwitz in Gedachtenis.

(7) Deze manifestatie van hun erkentelijkheid aan het Belgische volk, georganiseerd door de Raad van Joodse Verenigingen in België, vond plaats in het Paleis voor Schone Kunsten van Brussel op 5 mei 1946. Aan elke Rechtvaardige of bij diens afwezigheid, zijn/haar erfgenamen, werd een oorconde overhandigd.

(8) Maurice Pioro, in 'Hulde van de Joden van België aan hun Helden en Redders 1940-1945', brochure uitgegeven door het Huldec Comité, p. 5.

(9) *Ibid.*, p. 29. Zie ook Michel Hérode, Marie-Pierre Labrique en Philippe Plumet, *Paroles de pierres. Traces d'histoire, Démocratie ou Barbarie*, uitg. Racine, Brussel, 2009, p. 70.

(10) 'Met de hulp van het Ministerie van Volksgezondheid en van het Gezin in Brussel kon ik, samen met de opmerkelijke historicus Maxime Steinberg, op alfabetische wijze het memoriaal opstellen van de deportatie van 25.124 Joden uit België en 312 zigeuners', in Beate en Serge Klarsfeld, *Mémoires*, Fayard Flammarion, 2015, p. 451-452.

(11) Maurice Pioro, voorwoord bij *Het Memoriaal van de deportatie der Joden uit België*, gezamenlijk voorgesteld door Serge Klarsfeld en Maxime Steinberg, uitgegeven door de Vereniging der Joodse Weggevoerden in België en Kinderen van de deportatie, Ducpétiauxlaan 68, 1060 Brussel (Sint-Gillis) en door The Beate Klarsfeld Foundation, 515, Madison Avenue, New York NY 10022, Mechelen, 1982, p. 4. Op pagina 5 gevolgd door de foto van het Gedenkteken van Anderlecht.

Naam en voornaam

Klas / Vak

Jaarlijks worden herdenkingsplechtigheden gehouden aan het treinstation van Boortmeerbeek.

Het Atelier Marcel Hastir in Brussel heeft een nauwe link met genoemd station maar hier worden nooit activiteiten gehouden die de verzetsdaden herdenken uit Boortmeerbeek.

Opdracht:

1. Welk is de link tussen beiden oorden?

2. Zoek de details op van de gebeurtenissen die op beiden plekken plaatsvonden.

3. Mocht je gevraagd worden zelf een herdenkingsactiviteit in het leven te roepen in het Atelier Marcel Hastir, wat zou dit inhouden, rekening houdend met de aard van de plek?

Opmerkingen leerkracht

SPOREN VAN HERINNERING

is een driemaandelijks uitgave van
vzw Auschwitz in Gedachtenis

www.auschwitz.be